

Röportaj: Prof. Dr. Feridun Emecen

*İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi

1- Kıymetli hocam, İstanbul'un askeri ve stratejik olarak önemi malum. Bunun bir de manevi boyutu var. İstanbul'u Doğu ve Batı dünyası için böylesine özel kılan sebepler neydi?

İstanbul her şeyden önce, İslam dünyası için Hz. Peygamber'in müjdesine mazhar olmuş bir mukaddes şehir olarak biliniyor. İstanbul ile ilgili hadislerle oluşan algılar Emeviler'den beri hayli etkili olmuşa benziyor. Öyle ki hem müjde veren ve fethi kutsayan, hem de kıyamet ile ilişkilendirilen bazı hadisler esaslı şekilde İstanbul üzerine yoğunlaşan fikriyatta hayli müessir olmuş görünüyor. Bunların bir bölümü bilahare daha da genişletilerek ve yorumlanarak bütün halk kesimine yansıyacak ölçüde yaygın ve bilinir hale gelmiş.

Hıristiyan dünyası için ise yine manevi ve dini anlamı büyük bir şehir olarak zihinlere yerleşmiş bir algı söz konusu. Bilhassa ilk Hıristiyan Roma İmparatoru Konstantin'in yine kendine merkez olarak yeni baştan şekillendirdiği Hıristiyanlık merkezi Konstantinopolis öne çıkmış vaziyette. İlk Hıristiyan imparatorluğun başkenti İstanbul ve Ayasofya'nın inşasıyla takdis edilmiş bir şehir olmak açısından çok mühim bir yere sahip. Bu bakımdan İstanbul'un ihtiva ettiği anlamı bilmemiz lazım. Bu husus çoğu defa gözden kaçıyor ya da ehemmiyetsiz sayılıyor. Halbuki mesela aşırı İslami örgütlerin zihninde Hz. Peygamber'in hadisi uyarınca tam manasıyla İstanbul'un fethedilmediği düşüncesi hakim. Türklerin fethini gerçek anlamda bir İslam fethi saymayan ve bunun propogandasını yapan akımlar var. Batıda ise İstanbul merkezli Hıristiyanlığa vurgularla beslenen hayaller söz konusu.

2- İstanbul, daha önce defaatle kuşatıldı ama başarılı olan Fatih Sultan Mehmed oldu. Fatih'i, diğer hükümdarlardan, "fatih"lerden farklı kılan hususlar ne olmuştu? İstanbul, onun için ne anlama geliyordu?

Fatih Sultan Mehmed, şehzade iken çok iyi yetiştirilmiş ve küçük yaşta siyasi manevraların içinde olmuş, hatta bilindiği üzere henüz 12 yaşında iken tahta çıkmış bir sultan. Bundan dolayı zihninde vaktiyle büyük atası Yıldırım Bayezid'in büyük imparatorluk ideali oluşmuş durumda. Bunun temelleri muhtemelen ilk saltanatı ve sonrasındaki mahlû yani tahttan indirilmiş bir sultan olarak Manisa sarayında bulunduğu dönemde atıldı. Özellikle 1451'de tahta çıkacağı zamana kadar geçen beş yıllık Manisa günleri onun çok ciddi olarak hem fikri hem de kendini geliştirmeye yönelik faaliyetleriyle geçti. Batı dünyasını tanıdı, etrafında daima hocalar oldu. Burada iken devleti genişletecek ve bir cihan devleti yapacak yeni planları hazırlamış olabilir. Atalarından örnek alarak artık iyice küçülmüş ama manevi değeri hayli yüksek İstanbul'u alıp yeni bir imparatorluk tesis etme düşüncesiyle yanıp tutuştuğu döneminin kaynaklarında açık şekilde belirtilir. Bunu yapacak kültürel ve askeri alt yapıyı da haiz bulunuyordu. Neredeyse her şeyi İstanbul'un fethine bağlamıştı. Belki onu diğer hükümdarlardan ayıran en önemli cihet bu büyük tutkusuydu.



II. Mehmed'in (Fatih) İtalyan Ressam Gentile Bellini'ye Yaptırdığı 1479 Tarihli Portresi

3- Sultan Mehmed'in İstanbul hayali ve isteğine, devletin neredeyse sultan kadar güçlü olan bir isminden, Çandarlı Halil Paşa'dan muhalefet geliyor. Bu süreç, paşanın idamına kadar gidecek. Halil Paşa, İstanbul'un alınmasına neden karşıydı?

Veziriazam Çandarlı Halil Paşa, aslında teenni sahibi, tecrübeli savaşların içinden gelmiş bir idarecidir. Vaktiyle devletin batıdan gelen büyük tehditler karşısında nasıl zor durumlara düştüğüne de yakından şahit olmuştur. II. Murad dönemindeki atak politikaların sonucu 1440'lardan itibaren Macarların baskısıyla neredeyse Balkanları kaybetmenin eşiğine gelmiş olma halini herhalde hiç unutmadı. Çareyi Bizans'a ve batıya karşı diplomatik yollara başvurarak çözmekte görüyor. Eğer İstanbul kuşatması söz konusu olur ve bütün enerji buraya yönelirse batıda oluşacak büyük Haçlı ittifakı onu en çok endişelendiren husus durumunda. Bu saiklerle tecrübesiz ama gözü pek atak bir delikanlı olarak gördüğü Sultan Mehmed'i frenlemeye çalışıyor ve muhtemelen de tahta çıkar çıkmaz böyle büyük bir işe kalkışmanın yerine biraz zaman geçmesini ve böyle bir büyük iş için daha iyi hazırlıklar yapılmasını, ortamın müsait hale gelmesini tavsiye edip muhalefetini bu noktalarda teksif ediyor. Osmanlı kaynaklarında diplomatik teşebbüslerinin "rüşvet alma" olayıyla bağlantılanması doğru değildir.

4- Hocam, İstanbul fethinin temeli nerede atıldı ve nasıl bir hazırlık süreci gerçekleşti?

Hazırlıkların hem fikri anlamda, hem de bilfiil silahlar ve asker tedariki anlamında Edirne'de gerçekleştirildiğini biliyoruz. Edirne'de her kesimden temsilcilerin katıldığı büyük istişare toplantısında, açık şekilde İstanbul'un fethi ile ilgili meseleleri anlattığı, muhalif unsurların sorularına tam bir yetkiyle cevap verip bu kesimleri ikna ettiği dönemin kaynaklarında yer

almaktadır. Bazı kesimlerin uğursuzlukların kapısını açacağı gibi kötü bir algıyla beslenen zihinlerini aydınlatmak bakımından bu toplantıların müessir olduğunu düşünmek mümkün. Uç beylerinin de iknası yine bu toplantılarda oldu, çünkü onlar İstanbul'un denize bağlı bir merkez olma fikrinden endişelenip, gaza ve akınların zayıflayacağını düşünüyordu. Keza kuşatma için son teknolojilerin kullanıldığı ateşli silahlara dayalı sistemlerin devreye sokulduğu, büyük topların yapıldığı, İstanbul'un muhasarası için ne gibi planlara başvurulacağını hesaplarının daha bu dönemde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Tabii ki batıda siyasi durumun iyi şekilde etüd edildiği biliniyor. Bu diplomatik teşebbüslerde Çandarlı'dan çok istifade edildi.



Bizans Dönemi İstanbul'u, Surları ve Kapılarıyla Gösteren Harita

5- İstanbul'un ele geçirilmesini büyük bir askeri başarı olarak görenlerin yanı sıra, bu başarının askeri kısmının "abartıldığını" söyleyenler de var. Bu konu hakkında ne düşünüyorsunuz?

İstanbul aslında surları demode bir şehir değil, o günün ölçülerine göre çok müstahkem bir şehir durumunda. Fakat top ateşine göre dizayn edilmiş ve top güllerinin etkisini azaltacak tarzda duvarları olan bir yer tabii ki değil. O dönem için böyle bir anlayış da zaten yok. Bu bakımdan top ateşinin düz yapılı duvarları tahrip etmesi şehrin kolay alınacağı anlamına gelmiyor. Bana göre başarının askeri kısmı abartılı değil, zaten kale kuşatmalarında üstünlük daima kuşatılanlardadır ve etkili müdafaa yapılması halinde kaleleri almak ne kadar kalabalık olunursa olunsun kuşatmacılar için Ortaçağların şartları muvacehesinde hayli zordur.

6- Malumunuz, gemilerin karadan yürütülmesi fikri, Fatih Sultan Mehmed'den önce de bilinen ve hayata geçirilen bir fikirdi. Fakat İstanbul'un fethi sonrası, özellikle kamuoyu nazarında bu fikir Fatih ile özdeşleştirildi. İstanbul kuşatmasında gemilerin karadan yürütülmesine neden ihtiyaç duyuldu ve şehrin alınmasında nasıl bir tesiri oldu?

Benim şahsi kanaatim İstanbul'un etrafını ve fiziki durumunu II. Mehmed'in çok iyi araştırdığı ve zayıf noktalarını etüt ettiği yönündedir. Bu anlamda Rumeli hisarının yapılması bir milat olmuştur. İstanbul'un deniz tarafından da kuşatma altına alınması bütün can damarlarının kesilmesi demektir. Bunu bildiği için II. Mehmed daha önceki örneklerden de hareket ederek gemilerin Haliç'e indirilmesi işini önceden planlamış olmalıdır. Limana yani Haliç'e girişi kapatan zinciri zorlayan Osmanlı donanması karşısında Bizans ve İtalyan gemilerini bulmuştur. Bu bakımdan stratejik bir deha eseri olarak gemilerin Haliç'e sokulması büyük bir iş olacaktır. Bu yolda vaktiyle Aydın beyi Gazi Umur Bey'in gemilerini karadan geçirdiği bilgisi II. Mehmed tarafından büyük ihtimalle biliniyordu. Çünkü Enveri adlı bir tarihçi Umur Bey'in gazalarını onun döneminde bu menakıbı anlatan eserden istihraç ederek, yeniden manzum şekilde kaleme almıştı. II. Mehmed'in bu eserin orijinal nüshasını görüp okumuş olması pekala mümkündür. Bu hadise, Haliç'e giren ve Bizans'a yardım getiren gemilerin ortaya koyduğu manevi çöküntüyü gideren ve yeniden kuşatmacılara şevk veren bir özelliğe sahiptir. Tabii ki müdafiler için büyük bir hayal kırıklığına yol açmış, dayanma güçlerini zayıflatmıştır.



Fausto Zonaro'nun Gemilerin Haliç'e İndirilmesini Tasvir Ettiği Tablosu

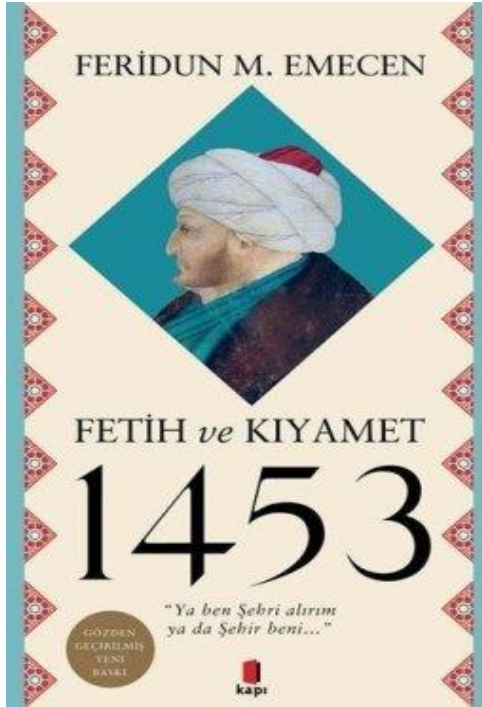
7- Fatih Sultan Mehmed, Roma İmparatorluğu'nun başkentini ele geçirerek, bu mirası sahipleniyor ve bir meşruiyet kaynağı olarak kullanıyor. Bu çerçevede, Osmanlı'nın bir imparatorluk olarak ortaya çıkışını, İstanbul'un ele geçirilmesiyle bağdaştırabilmek mümkün. İmparatorluğun gerçek kurucusu Fatih'tir, diyebilir miyiz?

Şimdi, devleti büyük bir cihan devleti haline getirme anlayışı Osmanlı hükümdarlarının zihninde geleneksel olarak mevcut olan bir ülkü konumundadır. Hem dini açıdan hem de gelenekten kaynaklanan bir durumdur bu. Dünya hakimiyeti fikrinin açık belirtilerini Yıldırım Bayezid döneminde görüyoruz, bu izden yürüyen Fatih Sultan Mehmed olmuştur. Onun yapamadığını gerçekleştirmiş ve İstanbul'u alıp, hem Doğu'nun hem Batı'nın büyük hükümdarı olduğunu göstermiştir. İdeal olarak siyasi açıdan beslenen bir cihan hakimiyeti mefkuresinin sözde kalan abartılmış bir söylem olduğunu düşünmüyorum. Bunun aksini destekleyen literatüre bakmak hayli

aydınlatıcı olabilir. Yakın zamanda yayımlanan *Hilafet ve Saltanat* kitabımda bu büyük idealin kaynaklarını ve etkilerinin nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde etraflıca durdum. Sultan Mehmed, kadim Roma'nın ikinci merkezi olan İstanbul'u alarak siyaseten toprak hukukunun ve mirasının peşinde koştuğunu açık şekilde gösterdi. Dönemine yakın onun faaliyetlerini anlatan Osmanlı tarihçileri bile onu Kayser-i Rum diye yani Roma İmparatoru namıyla anmakta beis görmediler. Yani onlar bizim bazı aşırı hassas kesimlerden daha geniş düşünen, herhangi bir kompleks taşımayan aksine bunu büyük bir mefahir şeklinde gösteren alimlerdi. Sultan Mehmed de bir ölçüde yeni bir büyük Roma İmparatorluğu'na farklı bir anlam kazandırarak hayatıyet verdi. Klasik anlamda Osmanlı imparatorluğu siyaseten, teşkilat olarak ve kültürel anlamda onun döneminde doğru diyebiliriz.

8- Osmanlılar, harap bir halde aldıkları İstanbul'u, bir Türk-İslam şehri olarak ihya ediyorlar. Ayrıca Rum Ortodoks, Yahudi ve Ermeni topluluklarının dini önderlerini de tanıyarak, adeta evrensel bir metropol oluşturuyorlar. Osmanlılar için İstanbul'un önemini biliyoruz. Peki, İstanbul tarihi için Osmanlılar ne ifade ediyor?

Her şeyden önce İstanbul, Osmanlı imparatorluğu için Doğu ve Batı kültürel kesişmesinin ana merkezi konumunu kazandı. Kültürlerin raks ettiği birbiriyle kaynaştığı kozmopolit bir merkez var karışımızda. Devasa imparatorluğun bütün renklerinin toplandığı, herkesin gözünü diktiği bir şehir oldu İstanbul. Belki tarihte hiç bu kadar önemli olmamıştı. Ona yeni bir şahsiyet kazandıran, Osmanlı hakimiyeti oldu. Böylece İstanbul yeni bir fiziki formasyon kazandı, bir Türk-İslam şehrine ait unsurlarla bezendi. Şimdilerde hayli darbe aldıysa da şahane profili zihinlere adeta kazındı.



Profesör Feridun Emecen'in, İstanbul'un Fethi'ni Kapsamlı Bir Şekilde Ele Aldığı Eseri